

3. Мудрак О.В., Єлісавенко Ю.А., Мокрий В.І. Історія дослідження лісових угідь Вінниччини. *Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць*. 2010. Вип. 20.13. С. 53-58.
4. Мокрий В., Мороз О., Петрушка І., Гречаник Р., Чайка О., Бобуш О., Коваль Н., Братковський В. Сталий розвиток природно-заповідної справи на Львівщині. Сталий розвиток – стан та перспективи: збірник матеріалів III Міжнародного наукового симпозіуму. Львів-Славське. 2022. С. 90–92.

УДК 504.6(477.43/44):502.7

Опанович В.В. – студентка спеціальності 101 “Екологія” ступеня вищої освіти “Магістр” КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”

Науковий керівник: **Мудрак Г.В.** – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища Вінницького національного аграрного університету

НАУКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ СТВОРЕННЯ ЛІСОВОГО ЗАКАЗНИКА МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ “ЗОЗУЛИНЕЦЬКИЙ”

Анотація. В статті розглянуто наукове обґрунтування доцільності створення лісового заказника місцевого значення “Зозулинецький” площею 250,5 га в межах Самгородської сільської територіальної громади Хмельницького району Вінницької області. Подано характеристику перспективного заповідного об’єкта з позицій фізико-географічного, геоботанічного, зоогеографічного і лісотипологічного районування. Досліджено його рослинний і тваринний світ. Для поліпшення екологічного стану перспективного лісового заказника місцевого значення “Зозулинецький” і прилеглих до нього біотопів запропоновано комплекс природоохоронних заходів.

Ключові слова: фізико-географічна характеристика, лісова екосистема, природокористування, екологічний стан, заповідний об’єкт.

Summary. The article examines the scientific substantiation of the feasibility of creating a forest reserve of local importance "Zozulinetskyi" with an area of 250.5 hectares within the boundaries of the Samhorod rural territorial community of the Khmilnytskyi district of the Vinnytsia region. The description of the promising protected object from the standpoint of physical-geographical, geobotanical, zoogeographical and forest typological zoning is presented. Its flora and fauna were studied. To improve the ecological condition of the prospective forest reserve of local importance "Zozulinetskyi" and its adjacent biotopes, a set of environmental protection measures is proposed.

Key words: physical and geographical characteristics, forest ecosystem, nature use, ecological condition, protected object.

Постановка проблеми. Заповідна справа в Україні на нинішньому етапі свого розвитку задекларована на найвищому рівні як сучасний пріоритет довгострокової державної політики. Це є свідченням цивілізованого шляху розвитку держави, яка своєю екологічною політикою передбачає докорінне

удосконалення й оптимальне функціонування заповідної справи відповідно до нових соціоеколого-економічних умов, її інтеграції до європейського природоохоронного простору, синтез в єдину систему як нових поглядів, так і апробованих вже впродовж історичного розвитку в Україні принципів, підходів і показників створення й функціонування природно-заповідного фонду [6].

Якщо наразі науковцями з'ясовані основні методичні принципи, підходи, завдання, теоретичні положення щодо цінності, значення, функцій ландшафтно-біотичного різноманіття, то практичні заходи щодо його збереження, відтворення і раціонального використання впроваджуються недосконало. Саме вирішенню питань збереження і відтворення ландшафтно-біотичного різноманіття Самгородської сільської територіальної громади (СТГ) Хмільницького району Вінницької області, як стратегії її сталого розвитку, присвячена стаття. Адже локальна екологічна політика цієї СТГ є складовою природоохоронної й екологічно-безпечної політики Східно-Подільського регіону і держави загалом.

Метою статті є запропонувати наукове обґрунтування для створення лісового заказника місцевого значення “Зозулинецький” в межах Самгородської СТГ Хмільницького району Вінницької області.

Об’єкт дослідження – біотичне різноманіття перспективного лісового заказника місцевого значення (ЛЗМЗ) “Зозулинецький” в межах Самгородської сільської територіальної громади Хмільницького району Вінницької області.

Предмет дослідження – вплив чинників середовища на біорізноманіття перспективного лісового заказника місцевого значення “Зозулинецький” в межах Самгородської СТГ Хмільницького району Вінницької області.

Результати досліджень. Відповідно до Закону України “Про природно-заповідний фонд України” від 16.06.1992 р. заказниками оголошуються природні території (акваторії) з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів. Оголошення заказників проводиться без вилучення земельних ділянок, водних, інших природних об’єктів у їх власників чи користувачів [10].

ЛЗМС “Зозулинецький” планується створити в межах Самгородської СТГ Хмільницького району Вінницької області. Він має складатися з двох ділянок лісових угідь. Поща ЛЗМС має становити 250,5 га. На північний захід від села Зозулинці знаходиться урочище “Зозулинецьке” площею 145,9 га, а на північному сході від села Сошанське знаходиться урочище “Сошанське” площею 104,6 га (рис. 1-2) [1, 3].

Рис. 1. Аерофотозйомка перспективного ЛЗМЗ “Зозулинецький”

Згідно фізико-географічного районування території України (ФГРУ, 2005) перспективний ЛЗМЗ належить до Східноєвропейської рівнинної ландшафтної країни Лісостепової зони Дністровсько-Дніпровського лісостепоного краю Північно-Західно-Придніпровської височинної області [4].

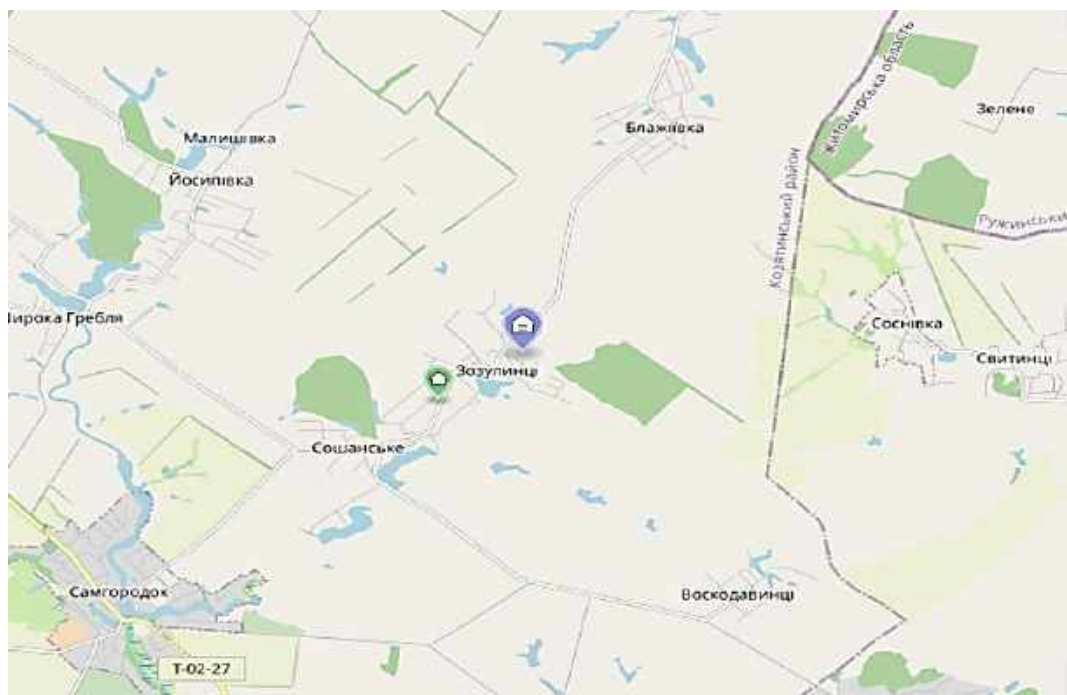

Рис. 2. Лісові ділянки перспективного заказника “Зозулинецький”

Він знаходиться на північному заході України, на Подільській височині Українського кристалічного щита в Лісостепу, в басейні р. Камуріївка, яка є притокою річки Десна, що впадає в річку Південний Буг. Заказник розміщений

на Волино-Подільському тектонічному блоці для якого характерні різні ландшафтні комплекси (ЛК), що розвинені в однакових кліматичних умовах – лесові денудаційні височини з чорноземами типовими малогумусними, сірими лісовими ґрунтами, з дубово-грабовими дібровами, лучними степами [8]. ЛЗМЗ буде мати особливу природоохоронну, екологічну, наукову, оздоровчу, рекреаційну, естетичну, освітньо-виховну та пізнавальну цінність.

Особливості географічного положення ЛЗМЗ “Зозулинецький” (рис. 3) у поєднанні з оригінальними природно-екологічними умовами зумовили особливості його місця в системі геоботанічного районування України (ГБРУ).

Рис. 3. Особливості географічного положення ЛЗМЗ “Зозулинецький”

За ГБРУ (2003) перспективний ЛЗМЗ “Зозулинецький” лежить в межах Євразійської степової геоботанічної області, що відносяться до Голарктичного домініону, яка включає Лісостепову підобласть Східноєвропейської лісостепової провінції дубових лісів, остепнених лук і лучних степів Української лісостепової підпровінції, до складу якої приурочена територія Північного Правобережнопридніпровського округу грабово-дубових, дубових лісів, остепнених лук та лучних степів. ГБРУ розроблено на основі еколого-флористичної (Браун-Бланке) класифікації рослинності [2].

Просторове розташування ЛЗМЗ “Зозулинецький”, наявність лісових і узлісних ЛК, які різні за структурою і геоморфологічними особливостями істотною мірою зумовили зоогеографічні особливості, видовий і чисельний склад фауни цієї території. Суттєвий біогеоценотичний покрив, кліматичні й орографічні умови зумовили значну видову концентрацію і різноманітність видів тварин цього краю. Незважаючи на тривалу історію вивчення тваринного світу заказника, лишається слабо дослідженим різноманіття фауни

безхребетних. Найкраще вивченими є комахи, у той час як інші таксони цієї найчисельнішої групи тваринних організмів досліджено лише фрагментарно.

Згідно ЗГРУ (2008) територія ЛЗМЗ “Зозулинецький” відноситься до Дністровсько-Дніпровської (Правобережної) підділянки ділянки Східноєвропейського листяного лісу і лісостепу району мішаного листяного лісу та лісостепу Східноєвропейського округу Бореальної європейсько-сибірської підобласті Палеоарктичної області [9].

Сучасний розвиток Самгородської СТГ часто є шкідливим для навколишнього природного середовища (НПС) через зростання селитебних ЛК, сільськогосподарського впливу, комунального господарства, рекреаційної діяльності, дорожнього руху, браконьєрства, відсутності стратегії поводження з твердими побутовими відходами (ТПВ), нераціонального використання природних ресурсів громади. Тому відбувається забруднення поверхневих і підземних вод, повітря, ґрунтів, ЛК, що негативно впливає на стан здоров'я населення, викликає загрозу НПС, загострює екологічні проблеми СТГ.

Основна функція заказника – збереження в незайманому стані всього різноманіття природних ЛК та лісових і суміжних екосистем території, охорона місць концентрації й гніздування лісових, узлісних і водно-болотних птахів. Заказник має бути виділений за такими критеріями: наступність, що передбачає включення цінних екосистем для збереження репрезентативної флори і фауни, що наразі зростає і мешкає на цій території; раритетний – передбачає включення незайманих і малотрансформованих антропогенною дією типів рослинності з рідкісними видами й угрупованнями для збереження і відтворення раритетної фауни; науковий – передбачає включення рослинних і тваринних угруповань, які мають важливе наукове значення і придатні для натурних досліджень екосистем, їх організації, функціонування та розвитку.

Географічне положення, неоднорідність рельєфу (геолого-геоморфологічної будови), гідрографічної мережі, ґрунтового покриву, зонально-кліматичних, едафічних та інших екологічних чинників обумовили значну різноманітність природної рослинності заказника. Основне ядро сучасної флори складає лісова (рис. 4), узлісна, водна, прибережно-водна, болотна і лучно-болотна група [8].

За лісотипологічним районуванням територія належить до області до вологого грудю. Внаслідок інтенсивного господарського використання лісів у минулому розподіл лісостанів за групами віку є нерівномірним. У структурі вкритих лісовою рослинністю земель переважають середньовікові насадження (52,4%), молодняки (21,8%), частка пристигаючих, стиглих і перестійних насаджень – 12,7% і 13,1%. Переважання молодняків характерне для хвойних

насаджень (42,6%), середньовікових – для твердолистих (53,7%), стиглих і перестійних – для м'яколистяних (41,1%). Найнижча частка стиглих і перестійних насаджень характерна для хвойних насаджень (4,7%) [8].

Рис. 4. Раритетне фіторізноманіття перспективного заказника

Полюві дослідження, проведені на цій території дозволили виявити у її межах перебування 142 видів хребетних тварин, які належать до 29 рядів, 60 родин і 111 родів. Видова структура іхтіофауни визначається типом водойми

та характером її господарського використання. В акваторії ставу було виявлено 12 видів риб, які належать до 12 родів, що об'єднані у 4 родини 4 рядів [5, 7].

Серед усіх таксономічних груп хребетних, саме птахи відзначаються найбільшим різноманіттям топічних зв'язків з лісовими масивами, акваторією і узбережжям ставу. Упродовж року на дослідженій території є 93 види, що належать до 15 рядів, об'єднані у 37 родин і 68 родів класу Птахи *Aves* [5, 7].

З виявлених 93 видів птахів, у межах дослідженої території є 87 видів, які включені до додатків міжнародних договорів і програм, Червоної книги України (ЧКУ). З них регулярно, чи періодично гніздує 52 види (59,8%). В структурі авіфауни присутні 5 видів птахів, включених до ЧКУ. До додатків II (види, що підлягають особливій охороні) і III (види, що підлягають охороні) Бернської конвенції, або Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (1979) включено 87 видів птахів, виявлених у вивчених біотопах. З них до додатку II включено 62 види, а до додатку III – 25 гніздових видів. Ще 25 видів птахів, виявлених під час облікових робіт, включені до додатку I (мігруючі види, що знаходяться під загрозою зникнення) та II (мігруючі види, статус яких є несприятливим, збереження і регулювання використання яких потребує міжнародних угод, а також ті види, стан яких міг би істотно покращитись в результаті міжнародного співробітництва, яке може бути здійснено на основі міжнародних угод) Боннської конвенції, чи Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин. До додатку I включений 1 вид; до додатку II – 24 види, з них 12 – гніздові. До додатку II Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що знаходяться під загрозою зникнення (CITES), відомої також як Вашингтонська конвенція, включено 11 видів птахів. Нарешті ще 16 представників авіфауни дослідженої території є регіонально рідкісними птахами, з яких у межах стації гніздує 6 видів [7].

Видова структура класу Ссавці *Mammalia*, виявлених в лісових масивах та в акваторії ставу в околицях сіл Зозулинці і Сошанське є значно біднішою (25 видів), у порівнянні з попереднім класом. Так, на цій території виявлене перебування представників 23 родів, об'єднаних у 12 родин і 6 рядів [5, 7].

Висновки. Інтегрування України в ЄС зобов'язує її, насамперед, закріпити за державним механізмом збереження біотичного і ландшафтного різноманіття, управління заповідною справою, надання пріоритетного значення соціальному й екологічному факторам у прийнятті управлінських рішень, приведення їх у відповідність до об'єктивних умов розвитку Самгородської СТГ, визначення принципів і підходів у створенні ЛЗМЗ і формування локальної екомережі.

З цією метою:

1. Подана детальна характеристика майбутнього ЛЗМЗ “Зозулинецький”, площею 250,5 га в системі фізико-географічного, геоботанічного, зоогеографічного районування України.

2. Визначено таксаційні показники перспективного ЛЗМЗ “Зозулинецький”, враховуючи його природоохоронну, екологічну, оздоровчу, наукову, рекреаційну, історико-культурну та інші цінності

3. В межах Самгородської СТГ подано картосхему перспективного ЛЗМЗ “Зозулинецький” з виділенням таких ділянок: на північний захід від села Зозулинці урочище “Зозулинецьке” площею 145,9 га, а на північний схід від села Сошанське урочище “Сошанське” площею 104,6 га.

4. Польові дослідження, проведені на території перспективного ЛЗМЗ “Зозулинецький” дозволили виявити у його межах перебування 142 видів хребетних тварин, які належать до 29 рядів, 60 родин і 111 родів.

5. Для кожної функціональної зони перспективного ЛЗМЗ “Зозулинецький” і суміжних стацій виділені екологічні групи птахів за їх статусом, домінуючим типом їжі, типом оселищ, характером використання території. Комплексні польові дослідження авіфауни заказника і прибережних біотопів дозволили скласти анотований список птахів різних созологічних категорій.

6. Для поліпшення екологічного стану перспективного ЛЗМЗ “Зозулинецький” і прилеглих до нього біотопів треба провести созологічні заходи: а) завершити створення комплексної ефективно керованої і екологічно репрезентативної локальної екологічної мережі, яка б суттєво вплинула на призупинення темпів втрат його флористичного і фауністичного різноманіття; б) розробити Стратегію розвитку заповідної справи Самгородської СТГ, яка б базувалася на сучасних наукових підходах розвитку заповідної справи і враховувала соціально-економічні умови розвитку громади; в) забезпечити належне фінансування перспективного ЛЗМЗ; г) здійснювати ефективну науково-дослідницьку й еколого-просвітницьку роботи з перспективою розвитку заповідної і туристично-краєзнавчої галузей; д) розробити методичні рекомендації з питань роз’яснювальної роботи серед місцевого населення щодо суспільної ролі й значення ЛЗМЗ у збереженні флористичного і фауністичного різноманіття й переходу до сталого розвитку СТГ; ж) закріпити землекористувачів за територіями на яких має знаходитися заказник, де необхідно винести землі в натуру і оформити відповідну документацію; з) зменшити рівень антропогенного навантаження, що призводить до забруднення лісових, лучних і водних екосистем, ізоляції й фрагментації площ природних біотопів, знищення популяцій багатьох видів диких тварин через

порушення і руйнування середовищ (оселищ) їх перебування; к) вилучити з господарського обігу відпрацьовані площі з метою їх включення до відновлюваних територій локальної екомережі; л) проводити зміну режиму земле(водо)користування з врахуванням питання охорони НПС; м) проводити моніторинг стану популяцій раритетних видів рослин і тварин; н) організувати кампанії (акції), спрямовані на поліпшення екологічного стану та зменшення загроз для майбутнього ЛЗМЗ “Зозулинецький”; п) виділити й облаштувати зони відпочинку з регульованим рекреаційним навантаженням; р) проводити еколого-просвітницьку діяльність, спрямовану на підвищення інформованості широких верств місцевого населення щодо проблем охорони раритетних видів рослин і тварин і реалізації Стратегії сталого розвитку Самгородської СТГ (забезпечивши належну охорону і догляд 2 ботанічних пам’яток природи місцевого значення: “Сосни Веймутової”, площею 0,01 га і “Софори японської”, площею 0,01 га); с) на основі проведеного наукового обґрунтування створити ЛЗМЗ “Зозулинецький”, площею 250,5 га в межах Самгородської СТГ.

Використані джерела

1. Вікіпедія. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki> – доступ з екрана
2. Дідух Я.П., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Геоботанічне районування України та суміжних територій. *Український ботаніч. журнал*. 2003. Т. 60, №1. С. 6–17.
3. Екологічний паспорт Вінницької області за 2020 рік. – Режим доступу: http://www.menr.gov.ua/documents/EKO_pas_Vin2020.doc. – Доступ з екрана.
4. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізична географія України: підручник. К.: Знання, 2005. 511 с.
5. Матвійчук О.А., Пірхал А.Б., Ремінний В.Ю. Кадастр наземних тетрапод Вінницької області / За ред. В.Г. Кур’яти. Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2015. 436 с
6. Мудрак О.В., Мудрак Г.В. Заповідна справа: навч. посіб. для студентів галузі знань 10 “Природничі науки”. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 640 с.
7. Мудрак О.В., Матвійчук О.А., Мудрак Г.В., Матвеев М.Д., Дребет М.В., Осадчук І.С., Ганчук М.М. Раритети тваринного світу Поділля: стан, загрози, збереження [Монографія] / За ред. О.В. Мудрака. Вінниця: ТОВ “Консоль”, 2018. 594 с.
8. Мудрак О.В., Мудрак Г.В., Поліщук В.М. та ін. Еталони природи Вінниччини [Монографія]. Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД” 2015. 540 с.
9. Національний атлас України / Головний редактор Л.Г. Руденко. К.: ДНВП “Картографія”, 2008. 440 с.
10. Природоохоронне законодавство України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> – Назва з екрану